



Наука -
школі

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ ОСВІТИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

УДК 37.014.54(477)

У статті досліджуються та аналізуються виклики, які постають перед сучасною вищою освітою як галуззю економічної діяльності та менеджменту, розкривається зміст системи компетенцій менеджерів освіти та напрями її подальшого розвитку з урахуванням вітчизняних традицій і здобутків.

Ключові слова: освіта, економіка, менеджмент, економіка знань, витрати, кластер, менеджер, глобалізація, компетентність.

Олег ПАДАЛКА

Перший проректор з організації навчально-виховної роботи й економіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, член-кореспондент НАПН України, професор, доктор педагогічних наук, заслужений працівник освіти України

Володимир КУЛШОВ

Професор кафедри міжнародної економіки Криворізького національного університету, доктор педагогічних наук, заслужений працівник освіти України

Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України. Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного та духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету та формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [16, с. 2].

Уже сьогодні в Україні вимальовуються ознаки нової цивілізації, які треба враховувати під час розбудови політичних й економічних структур. Зокрема, йдеться про те, що на перше місце має бути поставлене знання як найбільш прогресивний, демократичний і доступний

компонент, що відповідає сучасній інформаційно-інтелектуальній фазі розвитку суспільства, щоб забезпечувати створення та функціонування економічного трикутника – „економіки розуму”, „економіки думки”, „економіки знань” [12, с. 175].

Істотно впливають на розвиток сучасного „економічного трикутника” економічні умови становлення освіти як галузі економіки, розвиток ринку освітніх послуг, тобто перехід освіти від так званої „невиробничої сфери” до суб’єкта економічної діяльності.

Сьогодні освіта є невід’ємною складовою системи національних рахунків на макроекономічному рівні, входить до сукупності показників послідовного та взаємозв’язаного опису найважливіших процесів і явищ економіки – виробництва, доходів, споживання, нагромадження капіталу та фінансів. Саме цим безальтернативним фактом слід керуватися при розробці заходів щодо

реформування економічного механізму освіти [4, с. 11].

Отже, освіта як специфічна сфера діяльності становить інтерес для економічного аналізу в двох аспектах. *По-перше*, тому, що реалізація її призначення в суспільстві передбачає необхідність налагодження відповідного фінансово-економічного механізму єдності виробництва та постачання. Суб'єкти освітньої діяльності – заклади освіти – функціонують на основі покриття своїх видатків доходами: необхідність розвитку зумовлює потребу в додаткових коштах, що не виключає отримання прибутку з метою подальшого інвестування. Механізм їх функціонування може розрізнятися залежно від того, чи їхні доходи формуються з бюджетних асигнувань або власних надходжень, або змішаних ресурсів.

По-друге, значний інтерес становить економічний характер результатів освітньої діяльності. Витрати на освіту населення мають продуктивну природу в тому сенсі, що її результати, які полягають у підвищенні озброєності людей знаннями та інформацією, знаходять прояви в зростанні показників активної економічної діяльності на мікро- та макрорівнях у короткостроковому та особливо в довгостроковому періодах. Завдяки цьому витрати суспільства на освіту набули специфічного значення інвестицій, причому високорентабельних. Дослідження еконо-

мічного ефекту освіти стало об'єктом уваги та значного інтересу науковців у всьому світі. У цьому напрямі світова економічна думка накопичила ґрунтовні напрацювання: розроблено методики та здійснено розрахунки впливу освіти на темпи зростання економіки та особисті доходи громадян.

Цінністю освіти для суспільства в економічному аспекті є можливість реалізації значних вигод, що потенційно надає процес передання знань. Вищий рівень освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, що повинно проявлятися у зростанні індивідуального доходу працівника. Позитивний тренд рівня освіченості всіх зайнятих обумовлює зростання потенційних можливостей зростання продуктивності праці в національній економіці та сукупного доходу суспільства [15, с. 6].

Сучасну економіку називають економікою знань. Так М. Кастельс зауважив, що ХХІ століття охрестили як століття інформації, третьої промислової революції та суспільства знань у результаті екстраординарних досягнень у цих сферах і суттєвого значення сектору послуг для економіки [17, с. 108].



Олег ПАДАЛКА



Володимир КУЛІШОВ

Тенденції розвитку економік країн світу свідчать про надзвичайну актуальність упровадження концепції економіки знань. Термін „*економіка знань*” витісняє поняття „*інноваційна економіка*” та має пріоритетне значення в стратегічних програмах розвинутих країн світу.

Освіта та її фінансово-економічний стан характеризуються економічним розвитком та рівнем життя в країні.

Протягом останніх років Україна має складну демографічну ситуацію та нерівномірний розвиток регіонів. Це змушує уряд шукати шляхи оптимізації освітньої галузі, особливо в царині фінансування вищої освіти, що є логічно обгрунтованим і відповідає потребам часу.

Фундаментальні фінансові проблеми вищої освіти існують у всьому світі. Навіть багаті освітні установи західного типу відчують необхідність жорсткої економії, обумовленої збільшенням витрат і зменшенням донорських надходжень як публічних, так і приватних. Проте, як зазначають вітчизняні науковці, раціоналізацію за рахунок економії затрат, підвищення технічного рівня та скорочення зайвих робочих місць треба проводити в галузях, пов'язаних із виробництвом матеріальних благ і послуг. А галузі, що займаються „виробництвом людини” – освіта, наука – повинні зростати як за обсягами виробництва, так і за зайнятістю. [5, с. 9].

Проблеми фінансування й економічного стану освіти не оминули й вищу школу в Україні. Фінанси вищої школи є обтяженими собівартістю послуг, яка має тенденцію до збільшення та в окремі роки перевищує середні темпи зростання споживчих цін у цілому, тобто природно перевищує рівень інфляції.

На жаль, практика обмеження бюджетних витрат в освіті та у вищій школі, зокрема, набула значного поширення. З'явилися плани істотно

збільшити кількість студентів, яка припадає на одного викладача. Це неминуче призведе до звільнення працівників вищої школи та збільшення навчального навантаження на викладача, що негативно позначиться на науковій діяльності ВНЗ, якості навчального процесу, підготовці спеціалістів і стану економіки в цілому [5, с. 8].

На українському ринку освітніх послуг склалась ситуація, коли в одній ніші працюють державні та приватні навчальні заклади освіти, що призводить до конкурентної боротьби між ними за абітурієнтів. Все це змушує вищі навчальні заклади витратити кошти на впровадження певних додаткових послуг для студентів, підвищення якості та рівня навчання у ВНЗ, що призводить до збільшення кількості студентів, а відтак дає змогу ВНЗ залучити додаткові фінансові ресурси.

У контексті економічної незалежності університетської освіти має набути реального характеру автономія. Автономія повинна реалізуватися через фундаменталізацію вищої освіти, впровадження корпоративних програм, поєднання теорії та практики, вдосконалення якості вищої освіти через модернізацію технологій навчання, інтенсифікацію навчального процесу, широке використання сучасних інформаційних технологій, зокрема дистанційного навчання, навчання дорослих і професійного навчання впродовж життя [13, с. 82-84].

Державні ВНЗ мають значно менший рівень автономії, ніж приватні, оскільки вони підконтрольні багатьом установам, зокрема, державному казначейству. Останнє має гіпертрофовані функції контролю кожного платіжного документа та з будь-якого приводу (який часто не має відношення до суті платежу) може не пропустити платіж. Упродовж останніх місяців держказначейство часто не виконує платежі,

формуючи суттєву кредиторську заборгованість ВНЗ.

Обплутані численними обмеженнями державні ВНЗ не можуть вільно розпоряджатися навіть тими коштами, які надійшли від надання освітніх послуг понад державне замовлення й інших видів діяльності. Фінансовий менеджмент буде ефективним лише тоді, коли керівництво, що приймає рішення щодо використання фінансових ресурсів, матиме можливість маневру. Рішення, закладені в кошторисі ще в минулому році, не завжди є найбільш ефективними. Ситуація може змінюватися, й керівництво вишу повинно мати можливість спрямовувати кошти таким чином, щоб розпорядитися ними ефективно з точки зору економії та розвитку закладу. Нині ВНЗ практично не отримують від міністерства фінансування для забезпечення розвитку, і тому необхідно розширити їх можливості заробляти кошти та використовувати їх із перспективою.

Об'єктивна потреба зростання суспільних видатків на освіту наштовхується на обмеженість фінансових ресурсів держави, що характерно для багатьох країн. Це стосується й витрат на фінансування підготовки фахівців із вищою освітою.

Дослідженню складових витрат вищих навчальних закладів, обґрунтуванню методичних підходів до вирішення вартості навчання за державним замовленням, оцінюванню ефективності витрат на освітні послуги присвячені розробки таких вітчизняних авторів, як: Л. Антошкіна, І. Каленюк, В. Кононенко, П. Куліков, М. Куценко, С. Салига, О. Левченко, О. Ткачук та ін. Однак практичні питання розробки методики оцінки вартості навчання студентів, яка б могла знайти застосування як на рівні окремого ВНЗ, так і в центральних органах виконавчої влади, потребують розв'язання найближчим часом [14, с. 17].

Детальне вивчення основних законодавчих вимог щодо формування витрат ВНЗ на підготовку майбутнього фахівця дає можливість запропонувати наступний підхід до **визначення загальних показників витрат на одного студента**.

На рівні навчального закладу з урахуванням усіх складових частин видатків на освіту можуть розраховуватися загальні **показники витрат на одного студента (Вз)**:

$$Bz = (O + A + 3\Phi) * T / K$$

де,

O – оборотні фонди закладу освіти;

A – амортизаційні фонди (витрати на капітальний ремонт і обладнання);

3Ф – фонд заробітної плати;

T – кількість років навчання в навчальному закладі;

K – середньорічна кількість студентів.

Середньорічна вартість навчання одного студента (Bc) – може бути розрахована за такою формулою:

$$Bc = Pz / K$$

де,

Pz – поточні витрати на рік у навчальному закладі;

$$Pz = 3 - Kp$$

де,

3 – загальні видатки на рік;

Kp – капітальні видатки.

$$Bc = 3 - Kp / (B + V / 100 + Z / 100)$$

де,

B – чисельність студентів денної форми навчання;

V – чисельність студентів вечірньої форми навчання,

Z – чисельність студентів заочної форми навчання.

Вартість навчання однієї особи залежить від кількості студентів, що навчаються в закладі. Крім того, вона може значною мірою варіювати між закладами, регіонами, галузями.

Показником внутрішньої економічної ефективності освіти на макrorівні виступає показник вартості навчання, що виражає сукупні витрати держави на утримання навчальних закладів різних рівнів. Розмір видатків на одного студента є важливим показником, що свідчить

про те, в яку суму обходиться державі (або іншим суб'єктам) навчання однієї особи за певний термін часу – як правило, рік. Водночас, повинна бути чітко визначена роль цього показника у фінансовому управлінні освітою.

Визначення кількісних обсягів освітняського технологічного процесу можливе на основі:

- кількості успішних випускних екзаменів (або їх питомій вазі);
- чисельності студентів.

Окрім загальних показників витрат на одного студента, можна запроваджувати й інші допоміжні показники, а саме:

- витрати на випускника;
- витрати на досягнутий рівень освіти;
- витрати на одного студента;
- витрати на середню денну відвідуваність;
- капітальні витрати на студентське місце;
- середні витрати на групу;
- середні витрати на одного викладача.

Важливими характеристиками виступають також показники, що розкривають кількісні параметри самого процесу навчання: кількість років, що вчать студенти на кожному рівні (разом із витратами на рік певного циклу витрат), норми вибуття з навчання, норми повторного проходження курсу навчання, кількість днів навчального року, кількість годин на день, наповнюваність груп, змінність занять тощо.

Серйозною проблемою навчального процесу залишається проблема витрат контингенту та залишення на повторне навчання. Досить високі показники відрахувань та помірно висока кількість повторів є серйозними причинами внутрішньої неефективності. Для обчислення вищезазначених проблем пропонуємо використо-

вувати коефіцієнти вибуття ($K'_{\text{виб}}$) та академічних повторів ($K'_{\text{ап}}$):

$$K'_{\text{виб}} = K_{\text{виб}} / K,$$

$K_{\text{виб}}$ – середньорічна кількість студентів, що вибули,

K – середньорічний контингент студентів;

$$K'_{\text{ап}} = K_{\text{др}} / K,$$

де

$K_{\text{др}}$ – середньорічна кількість студентів, що залишились на повторний курс.

Можна використовувати багато інших показників процесу, але за ними, як правило, дані не виокремлюються навчальними закладами, і це заважає їх узагальненню [15, с. 53-56].

Але й ці теоретичні розрахунки витрат не відповідають стандартам індустріально розвинених країн, де на підготовку одного фахівця витрачається в 10-30 разів більше, ніж в Україні [7, с. 26].

У Росії на базі об'єднання декількох державних ВНЗ сформовано два потужні федеральні університети: Сибірський (північний) у Красноярську та Південний у Ростові-на-Дону. Ці університети створені з метою підвищення конкурентоспроможності провідних галузей економіки свого регіону, зміцнення міжнародних зв'язків і вирішення демографічних проблем шляхом залишення на місцях здібної молоді. Федеральні університети отримали статус державних корпорацій, що дає їм можливість не тільки здавати в оренду приміщення, а й засновувати науково-технічні виробництва, укладати господарські договори з державними та бізнесовими структурами, прибутками від яких бізнес зможе керувати через наглядові ради. Крім того, статус державної корпорації гарантує університетам стабільне державне фінансування у вдвічі більших обсягах.

Приклад Росії підтверджує добре знайому тезу про необхідність усвідомлення освіти як інвестицій. Якщо держава хоче забезпечити розвиток освіти та активізацію її в якості чин-

ника підвищення конкурентоспроможності країни, вона повинна визначитися з пріоритетами, створити особливі умови для лідерів національної освіти та підтримати всі інші галузеві чи регіональні заклади, кожен із яких вноситиме свою частку в зміцнення економіки України [9, с. 6-7].

На сучасному етапі розвитку світової економіки національні економічні моделі зазнають впливу складного комплексу чинників ендогенного та екзогенного характеру. Визначення новітніх теоретико-методологічних засад сучасних трансформацій передбачає, насамперед, урахування їх глобалізаційних аспектів та розроблення механізмів органічного пристосування та взаємодії ключових компонентів національних економічних моделей та інститутів глобального розвитку – політики, економіки, ідеології, освіти.

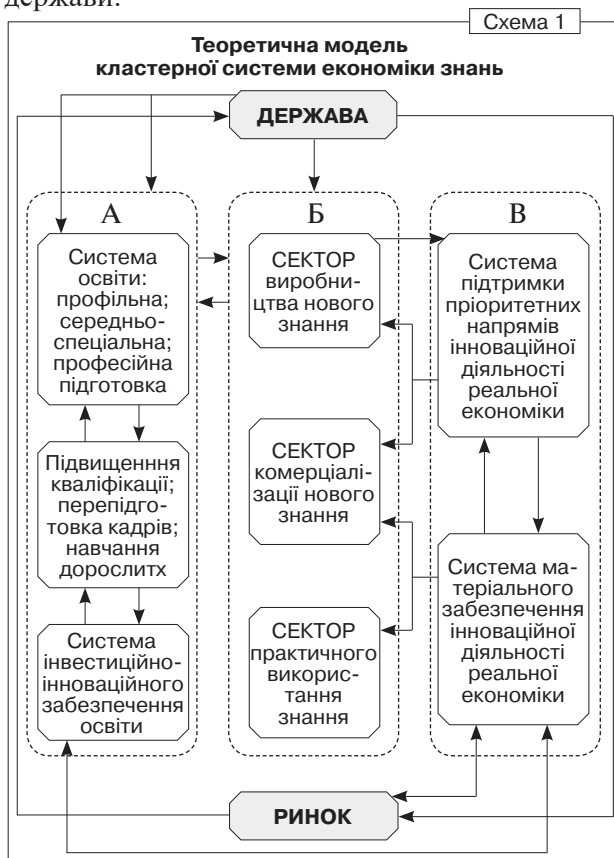
На межі цих сфер діяльності виникає новий синтез – „кластер”, який творить глобальні та спадкові національні форми.

Об'єднання у кластер на основі вертикальної інтеграції формує не еклетичну концентрацію різноманітних знань і технологічних винаходів, а певну систему розповсюдження нових знань і технологій [11, с. 6].

У процесі дослідження нами розроблена теоретична модель кластерної системи економіки знань із використанням інноваційних новітніх технологій, наявністю міжсуб'єктивних

інноваційних зв'язків як особливого компонента, що значною мірою визначає швидкість перетворення знань у технології та їх дифузії в економіці (схема 1).

Отже, як видно зі схеми, взаємозв'язаними складовими економіки знань є система безперервної освіти та її інвестиційно-інноваційне забезпечення; сектори виробництва, комерціалізації та практичного використання нового знання; ефективна інноваційна система реальної економіки, яка об'єднує та забезпечує інформацією всі ринкові суб'єкти на рівні держави.



Теоретична модель кластерної системи економіки знань свідчить, що „виходом” для середньої школи є вища школа, для якої, у свою чергу, „вихід” – вітчизняна економіка, тобто підприємства, організації та структури різних типів, які потребують фахівців із вищою освітою. Іншими словами, економіка має впливати на систему вищої освіти через вимоги до неї щодо якості навчання, необхідної номенклатури спеціальностей тощо.

Але, на жаль, такий необхідний зворотній зв'язок між системами економіки та вищої освіти на сьогодні є малоефективним. Головні причини – незадовільний рівень працевлаштування випускників, неспроможність вищих гарантувати своїм студентам роботу та, врешті-решт, втрата частиною останніх мотивації до плідного навчання [7, с. 23].

Упровадження економіки знань в Україні та її регіонах – це довготривалий, але необхідний процес послідовного наближення до відповідних стандартів якості освіти, що характеризує розвиток її складових. Держава має бути каталізатором змін, координатором між усіма інституційними установами, які забезпечують перехід до економіки знань, і особливо до освіти, яка перетворюється на один з основних чинників становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях, механізмом формування основ загального обсягу знань, постійного оновлення знань через навчання протягом усього життя [8, с. 77].

Нове бачення національної освіти в забезпеченні суспільного прогресу стає підставою для трансформаційних змін її загальної концепції та змісту. Ці зміни стосуються таких основних аспектів освіти, як: стратегія реформ, роль держави, структура системи освіти та менеджменту.

Менеджмент навчального закладу – це систематичний процес управ-

ління діяльністю навчального закладу з метою ефективного задоволення потреб суспільства в освітніх послугах. Здійснення таких важливих функцій менеджменту, як організація, планування, координація, контроль, мотивація, створює умови для продуктивної й ефективної праці всіх співробітників навчального закладу та досягнення результатів згідно з цілями, поставленими перед освітньою установою.

Категорія „менеджмент” від початку свого виникнення стосувалася лише управління в бізнесових організаціях, тобто тих, які функціонують із метою отримання прибутку. Однак, усе більше поширення, у тому числі й у країнах Заходу, підприємств і організацій так званого суспільного сектору, першочерговою метою яких є не отримання прибутку, а досягнення суспільно важливих цілей, зумовило необхідність розширення сфери застосування менеджменту.

Важливе значення останнього як наукової системи пояснюється тим, що діяльність організацій суспільного сектору, в тому числі освіти, здійснюється на основі використання матеріальних, фінансових і людських ресурсів. Досягнення поставлених цілей організації, навіть якщо вони не належать до економічних, чималою мірою визначається кількісним і якісним складом наявних ресурсів і тим, наскільки ефективно вони поєднуються для спільних дій. Управління процесом ефективного використання ресурсів для досягнення суспільно важливих цілей і становить зміст менеджменту суспільних організацій.

Особливість освітянського менеджменту полягає в тому, що перед ним стоять дві великі групи цілей: педагогічного характеру й економічного. Первинними є цілі педагогічного характеру. Місією навчального закладу певного рівня та ступеня освіти є задоволення потреб насе-

лення в освітніх послугах конкретного типу. Продукування освітніх послуг потребує фінансових коштів для забезпечення цього процесу матеріальними ресурсами (обладнанням для навчальних аудиторій, лабораторій, канцелярським приладдям, комп'ютерною та друкарською технікою тощо) і кадрами для організації навчального процесу (педагогічного складу, керівників підрозділів, відділень або факультетів, допоміжного персоналу).

Саме тому неодмінною частиною діяльності закладу освіти, незалежно від його типу, ступеня, підпорядкованості та форми власності, є завдання економічного характеру. Успішна реалізація всього комплексу завдань, що стоять перед навчальним закладом, потребує відповідної системи менеджменту. Раніше національна система освіти не готувала спеціалізовані кадри для здійснення цих важливих функцій, що зумовило нагальну необхідність вирішення проблеми підготовки кадрів менеджерів для сфери освіти. Ця важлива сфера суспільної діяльності потребує компетентних фахівців, які займатимуться управлінням на професійній основі. Просування на адміністративну роботу повинно здійснюватися не просто заради кар'єри або проблем у педагогічній роботі, а на підставі професійних якостей.

Менеджери закладу освіти повинні не тільки добре розуміти специфіку діяльності навчального закладу, а також мати спеціальні знання та навички з управління педагогічними колективами, уміти їх застосовувати в практичній діяльності. Вимоги до професійної компетентності освітніх менеджерів можна умовно поділити на три групи. Першу становлять знання й уміння виконувати управлінські функції: уміння обґрунтовувати та приймати рішення; здатність управляти ресурсами, планувати та прогнозувати роботу навчального закладу; володіти

засобами підвищення ефективності управління; уміння використовувати сучасну інформаційну техніку, засоби комунікації та зв'язку тощо. Ці знання й уміння повинні набутися в процесі вивчення управлінської науки, її законів, принципів, методів, засобів роботи з інформацією.

До другої групи вимог, необхідних менеджерів освіти, відносяться глибокі знання щодо функціонування та розвитку навчального закладу, розуміння сутності та змісту навчальної роботи. Ці знання набуваються в процесі практичної роботи в навчальному закладі. На жаль, не поодиноким явищем буває призначення на керівні посади в навчальних закладах людей, далеких від освіти, які не розуміють характеру педагогічної роботи.

Третя група вимог до професійної компетентності менеджерів освіти пов'язана з їх здатністю працювати з людьми й управляти самим собою. У процесі виконання своїх обов'язків менеджери взаємодіють із широким колом осіб – колегами, вищим керівництвом, викладачами, підлеглими, представниками інших навчальних закладів тощо. Основний склад працівників закладу освіти – це інтелігенція, висококваліфіковані фахівці, які мають вищі рівні освіти. Управління таким колективом потребує від менеджерів особливих умінь і навичок спілкування та впливу. Для того, щоб ефективно працювати з людьми, які суттєво відрізняються за своїм статусом та інтересами, менеджери повинні володіти такими особистими якостями, які посилювали б довіру та повагу до них. Серед таких рис: високе почуття обов'язку та відповідальності справі; чесність у відносинах із людьми; уміння чітко висловлювати свої думки та переконувати; поважливе ставлення до людей незалежно від їх статусу, здатність критично оцінювати власну діяльність тощо [15, с. 101-103].

Нова модель системи управління сферою освіти має бути демократичною та відкритою. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура та стиль центрального й регіонального управління освітою [1, с. 5].

Особливу роль при цьому набуває економіка освіти й управління вищої освіти. На сьогодні, на жаль, з цієї проблеми маємо обмежену кількість опублікованих праць, науково обґрунтованих розробок. Розглядаючи економіку освіти як систему відносин у напрямках організації, планування та управління, доходимо висновку, що теоретико-методичні дослідження проблеми управління стають вкрай актуальними [2, с. 119].

Проблеми управління вищої освіти досліджувалися у працях вітчизняних науковців: В. Андрущенка, В. Лугового, В. Боброва, І. Каленюк, А. Гальчинського, О. Падалки, В. Сафонові, Д. Богині та інших авторів. Серед російських учених у цьому напрямі досліджують на увагу результати досліджень В. Жаміна, П. Савельєва, В. Щетиніна, В. Новикова, Л. Якобсона та ін.

Незважаючи на певну кількість наукових досліджень у цьому напрямі, проблема компетентності в питаннях управління освітою залишається недостатньо дослідженою. Відповідно, при формуванні нової концепції освітнього результату виникає необхідність посилення компетентнісного підходу в оцінці управлінської діяльності, що забезпечує якість цього результату.

Проблема компетентності в питаннях управління освітою – найбільш складна, в якій актуалізуються й усе відчутнішою стають питання не тільки збагачення професійної культури та компетентності керівника знаннями основ менеджменту, а й обґрунтування та доведення прак-

тичної доцільності використання наукових досягнень менеджменту в педагогічній діяльності, у царині управління освітніми установами.

Професіоналізм управління освітою зумовлений зростаючою складністю управління, що характеризується не стільки збільшенням масштабів управління, скільки ускладненням його структури, прискоренням динаміки процесів в освіті, підвищенням соціальної відповідальності, необхідністю прийняття рішень, які не лише відповідають плановим завданням, а й зміцнюють позиції навчальної установи та забезпечують сталий розвиток.

Російський дослідник проблем освітнього менеджменту Є. Коротков виокремлює *вирішальні чинники професіоналізму управління*: комплекс знань, що дозволяють розпізнавати проблеми та знаходити засоби їхнього розв'язання; досвід управлінської діяльності як комплекс знань та навичок, набутих у процесі практичної діяльності методом спроб і помилок, оцінок та усвідомлення успіху, аналіз недоліків; мистецтво управління – це вміння налагоджувати комунікативні зв'язки та формувати позитивні стосунки в колективі; це справжнє мистецтво управління, що ґрунтується на індивідуальних здібностях та якостях керівника; середовище як оточення, що розкриває потенціал професіоналізму всієї системи управління: персонал управління, професійні якості, організація управління – розподіл функцій, ставлення до праці, технологія розв'язання проблем, взаємодія ланок, інформаційне забезпечення [10, с.11-14].

Отже, професіоналізм управління розглядається як результат усвідомленої цілеспрямованої діяльності, що передбачає певний рівень професійної компетентності керівника.

Сучасні науковці та практики вважають *найважливішим критерієм професіоналізму менеджера освіти*

його управлінську компетентність. Незважаючи на те, що багато досліджень у галузі вищої професійної освіти здійснюються з позицій компетентнісного підходу, як і раніше, управлінська компетентність менеджера освіти та її структура вивчені недостатньо. У практиці вищої професійної освіти не завжди спостерігається комплексний розвиток компонентів управлінської компетентності менеджерів освіти.

Однозначно сформульованого визначення поняття „*управлінська компетентність*” менеджера освіти не існує. Нині відсутні дослідження, у яких комплексно вивчено зазначену проблему, а тому серед науковців склалися певні суперечності у визначеннях „*управлінська діяльність*” і „*управлінська компетентність*”.

На нашу думку, останню слід розглядати як різновид управлінської діяльності, її компонент, пов’язаний з організацією співробітництва, що ґрунтується на спільних інтересах. Загалом управлінська діяльність є процесом вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень. Це різновид професійної діяльності, яка спрямована на оптимізацію діяльності за допомогою економічних, адміністративних, психологічних і педагогічних впливів, кожний із яких, впливаючи на потреби, ціннісні орієнтири, позиції, установки особистості, групи, колективи, спрямовує й активізує, підвищує результативність професійної діяльності.

Заслугує на увагу думка Р. Вдовиченко, де поняття „*управлінська компетентність*” сформульовано на засадах системно-діяльнісного, функціонального, інформаційного та компетентнісного наукових підходів. Управлінська компетентність є багатофакторним і багатокомпетентним явищем, яке базується на знаннях різних галузей наук, а саме: філософії управління, соціології, психології управління, культурології, економіки, маркетингу послуг,

менеджменту, досвіду самостійної управлінської діяльності, вміннях, навичках, ставленні [3, с. 38].

Таким чином, економічний компонент у структурі управлінської компетентності сучасного менеджера освіти виступає важливим чинником функціонування економіки освіти.

Відтак під *економічною компетентністю менеджера освіти розуміємо володіння системою економічних категорій, що окреслюють цілісну сутність виробництва, розподілення, обміну та споживання матеріальних та духовних благ, формування економічного мислення задля забезпечення ефективної діяльності навчального закладу в умовах ринкових відносин.* Майбутній менеджер освіти має володіти методологічними знаннями з економіки (економічні основи управління, ефективність економічної діяльності праці та ін.), з економіки освіти (основні функції та аспекти управління економічною діяльністю навчальної установи, методи й етапи розроблення економічних рішень, основи фінансово-господарської діяльності тощо), має знати трудове, освітнє законодавство, нормативно-інструктивні матеріали щодо покращення навчально-матеріальної бази, адміністративно-господарських і фінансових питань роботи навчальної установи.

Для менеджера освіти особливо важлива загальноекономічна підготовка, що передбачає формування особистості менеджера як професіонала, формування понятійного апарату й базових економічних категорій, знання законів економічного функціонування та розвитку, які допомагають реалізовувати принцип науковості під час розв’язання управлінських завдань. У процесі загальноекономічної підготовки набути знання перетворюються в економічне мислення, яке є найважливішим критерієм загальноекономічної підготовки майбутніх керівників освітніх установ. Тому управлінська

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Державно-громадський характер управління освітою // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 5-8.
2. Бобров В. Дослідження проблем економіки і управління вищої освіти – стратегічне завдання перспективного періоду // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 119-122.
3. Вдовиченко Р.П. Управлінська компетентність фахівця економічної сфери як науковий феномен і об'єкт формування. Теоретико-методичні засади професійної компетентності майбутнього фахівця // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Вип. 18. – 2011. – С. 30-42.
4. Вітренко Ю. Освіта як вид економічної діяльності в Україні // Економіка України. – 2011. – № 10. – С. 4-15.
5. Гесць В.М., Грищенко А.А. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) // Економіка України. – 2013. – № 6. – С. 4-19.
6. Жигір В.І. Управлінська компетентність як необхідна умова професіоналізму менеджера освіти. /Педагогіка вищої та середньої школи. Зб. наук. праць КПП, Кривий Ріг. Вип. 37, 2013. – С. 37-44.
7. Зінковський Ю. Вища освіта у вітчизняних системах навчання та економіки // Вища школа. – 2011. – № 9. – С. 16-26.
8. Іванова В.В. Тенденції зростання ролі освіти й інформації у формуванні знань на сучасному етапі розвитку економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 62-68.
9. Каленюк І. Університети в координатах глобального розвитку // Вища школа. – 2009. – № 8. – С. 5-11.
10. Коротков Е. Концепція качества образования // Учебник для директора. – 2006. – № 7. – С. 11-14.
11. Кулішов В.В. Кластер – основа інноваційного розвитку економіки // Інноваційна економіка. – 2013. – № 2. – С. 3-6.
12. Кулішов В.В. Стратегія розвитку України в умовах глобалізації / Економічний аналіз. Зб. наук. праць. Випуск 12. Частина 1. ТНЕУ: Тернопіль, 2013. – С.175-178.
13. Кулішов В.В. Методичні засади формування економічної компетентності у процесі підготовки фахівців технологій. Монографія. – К.: Каравела, 2011. – 367 с.
14. Левченко О.М., Ткачук О.В. Методичні підходи до визначення вартості підготовки фахівців у ВНЗ України // Бізнес інформ. – 2013. – № 3. – С. 16-20.
15. Падалка О.С. Економіка освіти та управління: посібник // Падалка О.С. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
16. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки: Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>
17. Castells M. La era de la informacion [Текст] / М. Castells. – Mexico: Silgo XXI editores, 1997. – 108 p.

економічна компетентність передбачає наявність умінь управління педагогічним колективом, розроблення раціональних форм організації економічної діяльності, обґрунтування альтернативних стратегій економічної діяльності, а також механізм їх реалізації; вивчення можливостей діяльності інших навчальних закладів; аналізу ефективності економічних зв'язків з урахуванням поділу праці; прийняття рішень щодо реалізації продукту та каналів надходження ресурсів; укладання угоди з поставальниками та споживачами й забезпечення їх реалізації.

Економічний складник управлінської компетентності менеджера освіти зумовлює знання та вміння проведення економіко-аналітичних та інформаційних досліджень у царині педагогічної діяльності; моделювання ситуацій економічних відносин у сфері педагогічної діяльності; вміння аналізувати кризи та конфлікти в економічних відносинах та їх вплив на ВНЗ; обирання шляхів, методів та способів врегулювання й розв'язування конфліктів; формування пропозиції щодо шляхів і способів поведінки в конкретних ситуаціях; виявлення проблемних ситуацій; визначення цілей та критеріїв оптимізації; генерування альтернативних рішень; володіння елементами економічних досліджень; уживання методів колективного прийняття рішень тощо [6, с. 41].

Серед множини багатовекторних компонентів управлінської компетентності в сучасних умовах передусім постає нагальне питання застосування інструментарію маркетингу в діяльності менеджера освіти. У теорії класичного маркетингу товаром визнається все, що може задовольнити потреби та пропонується ринку для придбання, використання або залучення уваги. Основним напрямом діяльності навчального закладу є надання освітніх послуг, які можуть розглядатися як економічні блага, на виробництво яких витрачається жива праця працівників освіти та матеріальні ресурси суспільства.

Маркетингова компетентність менеджера освіти – це здатність до виявлення зв'язків між продавцями та покупцями освітніх продуктів, здійснення діагностики процесів (наприклад, пропозиція та зміна реального попиту на освітні послуги, залежність професійної кар'єри від освіти тощо). Майбутній керівник освітньої установи має знати, як будувати маркетингову стратегію, проводити маркетинговий аналіз освітньої установи (його конкурентів, клієнтів, послуг), аналізувати найбільш прийнятні для навчальної установи форми та методи маркетингової діяльності, оцінювати ефективність.

Використання маркетингу в освітній установі набуває актуальності, оскільки сприяє „завоюванню” споживача (майбутніх студентів) за допо-

REFERENCES

1. Andrystchenko V. Derdjavnno-gromadskyj charakter upravlinnja osvituju. *Vystsha osvita Ukrainy*, 2011, 3, 5-8. (in Ukrainian)
2. Bobrov V. Doslidjennia problem ekonomiky i upravlinnja vyschoi osvity – strategitchne zavdannja perspektynogo periodu. *Vystsha osvita Ukrainy*, 2009, 1, 119-122. (in Ukrainian)
3. Vdovitchenko R.P. Upravlinska kompetentnist' fakhivtsja ekonomitchnoi sfery jak naukovij fenomen i objekt formuvannja. *Teoretyko-metodychni zasady professijnoi kompetentnosti majbutnjogo fakhivtsja*, 2011, Vol. 18, 30-42. (in Ukrainian)
4. Vitrenko Ju. Osvita jak vyd ekonomitchnoj dijalnosti v Ukraini. *Ekonomika Ukrainy*, 2011, 10, 4-15. (in Ukrainian)
5. Geets V.M., Gritsenko A.A. Vyhid z kryzy (rozдумы над актуальним у зв'язку з прочитаним). *Ekonomika Ukrainy*, 2013, 6, 4-19. (in Ukrainian)
6. Jigir V.I. In: *Pedagogika vyschoj ta serednioj shkoly. Zbirnyk naukovykh prats KPI*. Krivij Rig, 2013. Vol. 37, pp. 37-44. (in Ukrainian)
7. Zinkovsky Ju. Vystsha osvita u vitczyznjanyh systemah navtchannja ta ekonomiky. *Vystsha shkola*, 2011, 9, 16-26. (in Ukrainian)
8. Ivanova V.V. Tendentsij zrostantnja roli osvity i informatsij u formuvanni znan' na suchastnomu etapi rozvytku ekonomiky. *Aktualni problemy ekonomiky*, 2008, 11, 62-68. (in Ukrainian)
9. Kalenijuk I. Universytety v koordynatah globalnogo rozvytku. *Vystsha shkola*, 2009, 8, 5-11. (in Ukrainian)
10. Korotkov E. Kонтсентратсija katchestva obrazovaniya. *Uchebnyk dlia directora*, 2006, 7, 11-14. (in Russian)
11. Kulishov V.V. Klaster-osnova innovatsijnogo rozvytku ekonomiky. *Innovatsijna ekonomika*, 2013, 2, 3-6. (in Ukrainian)
12. Kulishov V.V. In: *Ekonomitchnyi analiz. Zbirnyk naukovykh prats TNEU: Ternopil*, 2013. Vol. 12, Part 1, 175-178. (in Ukrainian)
13. Kulishov V.V. *Metodychni zasady formuvannija ekonomitchnoj kompetentnosti u procesi pidgotovky fakhivtsiv tehnologij*. Kyiv: Karavela, 2011. (in Ukrainian)
14. Levtschenko O.M., Tkatchuk O.V. Metoditchni pidhody do vyznatchennja vartosti pidgotovky fakhivtsiv u VNZ Ukrainy. *Biznes inform*, 2013, 3, 16-20. (in Ukrainian)
15. Padalka O.S. *Ekonomika osvity ta upravlinnja*. Kyiv: Pedagogitchna dumka, 2012. (in Ukrainian)
16. Nacionalna strategija rozvytku osvity v Ukraini on 2012-2021. *Ukaz Prezidenta Ukrainy No. 344/2013*, June 25, 2013. URL: <http://www.president.gov.ua/> (in Ukrainian)
17. Castellis M. *La era de la informacion*. Mexico: Silgo XXI editores, 1997. 108 p.

могою надання диференційованих освітніх послуг, росту професійної майстерності педагогів, мотивованих на якість освітнього простору, удосконалення освітнього середовища, що обслуговується закладом освіти.

Отже, модернізація системи управління освітою потребує професійної підготовки компетентних менеджерів освітньої галузі, формування управлінців нової генерації, здатних мислити та діяти системно в умовах кризового стану суспільства, приймати управлінські рішення в будь-яких сферах діяльності, ефективно використовувати наявні ресурси [16, с. 32].

І на останок. Обмежений обсяг статті не дозволяє в повній мірі розкрити актуальні питання економіки та менеджменту національної освіти. Проте проведений нами огляд останніх досліджень, наукових підходів дає підстави зробити деякі висновки. Освіта розглядається як пожиттєвий процес, її діяльність є надзвичайно важливою, складною та суспільно чутливою сферою, певним стратегіч-

ним ресурсом розвитку економіки та суспільства, забезпечення зростання його інноваційного рівня та конкурентоспроможності в умовах глобалізації сучасного світу.

Неоднозначною залишається **проблема збереження національної ідентичності** за умови глобалізації. З одного боку, зрозуміло, що в сучасних умовах неможливо забезпечити розвиток країн в ізоляції від усього світу та світових процесів. З другого – втрата національної ідентичності, як і загальне зниження значення моральних цінностей та норм, може мати надзвичайно згубний вплив на розвиток суспільства. Уявляється, що основною метою розвитку національної освіти повинно бути знаходження оптимального балансу між включенням країни в глобалізаційні процеси та підтримкою національно-специфічних форм та елементів освітнього процесу.

Розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого та зосередження зусиль і ресурсів на вирішенні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток освітньої галузі, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі [16, с. 8].

Тому, щоб зрозуміти, до чого, куди та яким шляхом іти Україні, потрібно провести аналіз на основі проблем геоекономіки та геополітики. Україні потрібен курс реформ, який введе її в коло розвинених держав. Україна повинна зробити власний вибір економічного й освітнього розвитку у взаємозалежному глобальному світі.



Олег Падалка, Владимир Кулишов
Економика и менеджмент образования: национальный аспект



В статье исследуются и анализируются вызовы относительно современного высшего образования как отрасли экономической деятельности, раскрывается содержание системы компетенций менеджеров образования и направления ее дальнейшей разработки, учитывая национальные традиции и достижения.

Ключевые слова: образование, экономика, управление, экономика знаний, затраты или расходы, кластер, менеджер, глобализация, компетентность.



Oleg Padalka, Volodymyr Kulishov
Economics and management of education: national aspect



In the paper, the challenges are investigated and analyzed which facing before contemporary higher education as a field of economic activity and management, the content is disclosed of the system of competencies for education managers, also directions for further development of the education, taking into account national traditions and achievements.

Key words: education, economics, management, economics of knowledge, expenses, cluster, manager, globalization, competence.